

Een patriot op de
preekstoel

Chaos in het fietsenhok 2

Over het postkantoor in
Zuidhorn

Een ongenode gast op
Klinckema

De keien in de Brilweg

Het verhaal van het
bijzondere ijzeren
plafond

Onbekende kaart van
Noordwijk

Rond het Noorderland en
de Noordhornerga

Periodiek van de Historische Kring Zuidhorn

8^e jaargang nr. 1

Juni 2018

Redactie

Nico Attema

Anne Drentje

Kees Kugel

Druk

RCG Groningen

Bestuur van de HKZ

Voorzitter

P. H. Pellenbarg

Secretaris

Vacant

secretarishkz@gmail.com

Penningmeester

A. Fennema

Overige leden

G. van Agteren-Birza en H. Koot

Archief

W. Renkema. Archief is in het gemeentehuis

Website

www.historischekringzuidhorn.nl

Inhoud

Een patriot op de preekstoel	Blz. 4
Chaos in het fietsenhok 2	Blz. 9
Over het postkantoor in Zuidhorn	Blz. 10
Ongenode gast op Klinckema	Blz. 14
De keien van de Brilweg	Blz. 17
Het verhaal van het bijzondere ijzeren plafond	Blz. 18
Onbekende kaart van Noordwijk	Blz. 22
Rond het Noorderland en de Noordhornerga	Blz. 24

ISSN: 2589-2487

Illustraties op titelblad: Wapenschild van het oude waterschap Hoop en Verwachting met twee molens en een kerk. Daaronder de gedenksteen in de muur van het stoomgemaal aan de Havenstraat in Niekerk

De Verdwijnende sporen van het verleden

In 1980 was een van de redactieleden voor een trouwerij in Zoetermeer; toen al een buitenwijk van Den Haag. Wat hem naast andere herinneringen aan die dag vooral bijbleef is het beeld van het pittoreske gemeentehuis en de oude dorpskern waaromheen een hele nieuwe stad verrezen was. Een schrikbeeld voor mensen die, zoals vele leden van onze vereniging, geboren en getogen zijn op het platteland. En die in de jaren 70 van de vorige eeuw een soortgelijke omgeving zochten om hun kinderen in te laten opgroeien. Daarbij stond het kleinschalige, dorpse karakter hoger op hun verlanglijstje dan het voorzieningenniveau.

Met hun komst zorgden ze voor jonge aanwas van het ledenbestand van de plaatselijke verenigingen en hielden ze het bestaande voorzieningenniveau op peil. En de uitbreiding van de plaats leek zich in rustig tempo te voltrekken. Zuidhorn bleef een prettig overzichtelijk dorp, met hier en daar een nieuwbouwpuist. Maar nu, bijna 50 jaar later is de historische kern stilaan toch een eilandje geworden in een zee van huizen.

Wat kan je doen om dat wat er nog van vroeger rest, te behouden? Dat is een vraag die ons als betrokken leden van de Historische Kring Zuidhorn bezighoudt. In de ruimtelijke ontwikkelingen is de HKZ geen partij, geen actiegroep. Toch hopen wij, door aandacht te besteden aan zorgelijke ontwikkelingen, bestuurders en plannenmakers te stimuleren om zorgvuldig met het nog aanwezige cultuurhistorische erfgoed om te gaan. Dat erfgoed bestaat, wat ons betreft, niet alleen uit gebouwen maar ook uit oude wegen en paden, én de voor dorpen zo kenmerkende open ruimten en een vloeiende overgang met het omringende agrarische gebied.

Daarom is het belangrijk dat leden van de Historische Kring Zuidhorn betrokken zijn bij de discussie over de vormgeving van het plan 'Tussen de Gasten'. Of dat ze zich sterk maken voor de planologische bescherming van de oude kleidijk naar Friesland.

En waar het gaat om het behoud van karakteristieke panden zijn we vrijwel geheel afhankelijk van de zorg en betrokkenheid van hun bewoners.

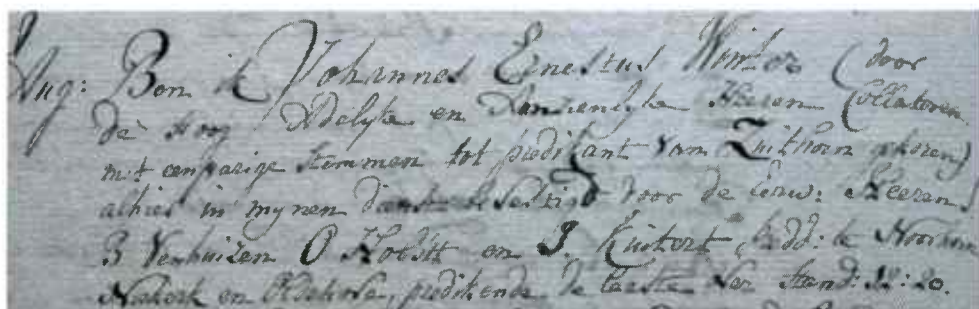
We zagen dan ook met veel voldoening hoe de brugwachterswoning van Briltil onlangs door de nieuwe eigenaren met zorg hersteld is. Hun initiatief draagt bij aan het voortbestaan van het aanzicht van Briltil dat we kennen van oude ansichtkaarten.

Een patriot op de preekstoel

In de maand juli van het jaar 1778 rijdt een koets via de nog onverharde straatweg vanuit Groningen Zuidhorn binnen. Achter de koets rijden diverse wagens met huisraad en meubels. De optocht trekt veel bekijks. Iedereen vraagt zich af wat de bestemming is van de stoet. De koets slaat de weg naar de oude dorpskerk in en de wagens volgen. Bij de pastorie komt het geheel tot stilstand. En dan wordt het duidelijk: de nieuwe predikant van Zuidhorn, de zes en twintigjarige Johannes Ernestus Winter (in het dagelijks leven Jan Ernst genoemd), is aangekomen. Hij heeft er een lange reis opzitten, van Sellingen naar Zuidhorn.

In zijn eerste gemeente Sellingen, in die dagen een uithoek van de Ommelanden bij de moerassige gebieden rond Bourtange, is hij drie jaar predikant geweest. Hij heeft, zoals hij in 1825 zelf zegt in een rede ter gelegenheid van zijn vijftigjarig jubileum als predikant, *behoefte aan uitgebreidere verkeerung onder meer beschaafde mensen*. Hij prijst evenwel de Sellingers, omdat ze zoo rustig zijn *van ligchaam, als zuiver van hart en eenvoudig van zeden*. Door bemiddeling van Theodorus Lubbers, hoogleraar theologie aan de Groninger Universiteit, is hij in Zuidhorn beroepen. Niemand kan vermoeden, hijzelf in de laatste plaats, dat Zuidhorn zijn laatste gemeente zal zijn en dat hij er 63 jaar zal blijven, tot zijn dood in 1841.

Dominee Winter stapt uit de koets en helpt zijn vrouw Gezina Henderika Borgesius uit de koets. Zij is een domineesdochter uit Bellingwolde. Ze is hoogzwanger, kort na de verhuizing wordt Jacobus Borgesius geboren, de oudste zoon van het echtpaar Winter.

Fragment uit het kerkboek waarin Winter verslag doet van zijn intrede op 8 augustus

Jeugd en scholing

Johannes Ernestus Winter, in de dagelijkse omgang Jan Ernst genoemd, is geboren op 22 oktober 1751 in de stad Groningen, waarschijnlijk in een huis aan de Grote Markt. Zijn vader, die ook Johannes Ernestus heet, is koopman. Het pientere jongetje Jan Ernst gaat, als hij tien jaar is en enkele jaren lagere school heeft genoten, naar de Latijnse School, die hij in vijf jaar afrondt, zoals hij zelf zegt *niet onbekroond met nog bij mij als heiligdommen bewaarde huldeblijken*. Daarmee bedoelt hij waarschijnlijk dat hij een premieboek heeft ontvangen, een beloning die jaarlijks werd uitgereikt voor excellent presterende leerlingen. Men zag er in die tijd nog geen been in om duidelijk te maken wie de beste leerlingen waren! Op zestien- of zeventienjarige leeftijd gaat Winter naar de Groningse Universiteit om theologie te studeren. In de familie van zowel zijn vader als zijn moeder bevinden zich veel predikanten. Zo was zijn grootvader Abraham Winter predikant in Middelbert.

De Groningse universiteit

Verscheidene hoogleraren aan de universiteit van Groningen zijn beïnvloed door het moderne wetenschappelijke denken: niet geloven wat je hoort of leest, maar je pas laten overtuigen door proefondervindelijk verkregen bewijs.

Allerlei illustere hoogleraren geven er les: Petrus Camper (chirurgie, anatomie en botanie), Wouter van Doeveren (verloskunde en pathologie), Wijnoldus Munniks (geneeskunde, verloskunde), de jurist Frederik Adolf van der Marck.

*De Groninger
hoogleraren Petrus
Camper links*

*Rechts Wouter van
Doeveren*

Camper en Van Doeveren experimenteren er lustig op los. Een van hun favoriete bezigheden is het ontleden van het menselijk lichaam. Hiervoor werden veelal lichamen van terechtgestelden gebruikt. Veel theologiestudenten volgen ook de colleges van hoogleraren in de natuurwetenschappen. De theologische opvattingen van de meeste professoren neigden naar het modernisme. De orthodoxe visie die de Bijbel ziet als het onfeilbare Woord van God komt meer en meer ter discussie te staan.

Politieke situatie

In de politiek van de achttiende eeuw is de meest in het oog springende tegenstelling die tussen patriotten en prinsgezinden, ook wel oranjegezinden genoemd. De patriotten ijveren voor meer zeggenschap van het volk en voor vrijheid van meningsuiting en keren zich tegen de in hun ogen veel te grote invloed van het Oranjehuis, in de persoon van de stadhouder.

De prinsgezinden zijn aanhangers van stadhouder Willem V. De patriotten schrikken er niet voor terug gewapende vrijkorpsen te vormen. In Zuidhorn is voor zover bekend geen vrijkorps opgericht, maar bij Roode Haan wordt wel door een dergelijk gezelschap geoefend en er zijn verscheidene dominees die deze exercitiegezelschappen helpen oprichten. Als de patriotten in 1787 de overhand dreigen te krijgen, roept Wilhelmina van Pruisen, de echtgenote van Willem V, haar broer Friedrich Wilhelm II (koning van Pruisen) te hulp. Een Pruisisch leger valt ons land binnen en herstelt voor Willem V de orde. Veel patriotten vluchten naar Frankrijk, onder wie een aantal predikanten.

Voor zover bekend is Jan Ernst Winter op zijn post gebleven.

In 1795 heeft er een (de) door de (Groningse ?) patriotten met gejuich begroete omwenteling plaats: Een Frans leger trekt over de bevroren rivieren ons land binnen en brengt hier Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap. Stadhouder Willem V vlucht naar Engeland. In diverse steden wordt op de markt een vrijheidsboom opgericht, ook op de Grote Markt in Groningen stond dit teken van de nieuwe tijd. Jan Ernst Winter, in 1795 al zeventien jaar predikant in Zuidhorn, zal de komst van de Fransen met instemming hebben begroet. De Groninger landadel, in Zuidhorn vertegenwoordigd door Maurits Clant van Hanckema (op de Hanckemaborg) en Wiardus Siccama (op de Klinckemaborg), verliest zijn rechten. Deze heren worden in de notulen van de kerkenraad voortaan als burger aangeduid. Een voorproefje had Winter al gegeven in zijn toespraak bij de inwijding van het nieuwe Snitger/Freytag-orgel op 1 april 1793. Bij die gelegenheid benadrukt hij dat de adellijke heren in wezen gelijk zijn aan alle andere mensen. Zij zouden, zo betoogt Winter, er niet over peinzen zich boven het volk te verheffen.

Winters' activiteiten

Vlak na zijn bevestiging tot predikant in Zuidhorn op 9 augustus 1778 bezoekt Winter alle leden van zijn gemeente. In de kerkboeken van Zuidhorn is een door hemzelf geschreven op 9 oktober 1778 gedateerde lijst bewaard gebleven van deze leden, waaruit blijkt dat ongeveer honderd gezinnen tot de Hervormde Kerk van Zuidhorn behoren. Hij noemt een tiental straten, waaronder Oude Straat,

Nieuwe Straat, Westergast en Oostergast. Veel groter was het dorp Zuidhorn niet. Als beroepen worden genoemd: soldaat, wever, smid, koopman, molenaar, schoolmeester, bakker, hovenier, gerechtsdienaar.

Jan Ernst Winter heeft niet stilgezeten. Hij houdt zich met meer dingen bezig dan alleen met de uitoefening van zijn ambt als predikant.

In 1795 wordt hij lid van de Commissie van Ommelander Representanten. Deze commissie moet na de politieke omwenteling die door de komst van de Fransen is veroorzaakt meedenken over het realiseren van de patriottistische ideeën in een nieuw Nederland.

Hij is secretaris van het op 27 juli 1801 opgerichte Departement Zuidhorn van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, een organisatie die zich met onderwijs en volksopvoeding bezighoudt. Er worden kleuterscholen, lagere scholen en opleidingen voor onderwijsgeevenden gesticht, maar ook bibliotheken en spaarbanken. In 1797 krijgt de stad Groningen een Kweekschool voor onderwijzers en er komen schoolopzieners.

En vanaf 1805 is Winter secretaris van de Commissie van Landbouw in de provincie Groningen. Deze commissie informeert en adviseert de landelijke overheid over de ontwikkelingen in de landbouw.

Er vormen zich leesgezelschappen en andere kringen van gelijkgezinden. We vinden daar steeds dezelfde namen terug: Jacobus Uilkens (hoogleraar landhuishoudkunde), Geert Reinders (uitvinder van het inenten van runderen tegen de veepest), de gebroeders Teenstra (boeren in het door hen ingepolderde Ruigezand), Jan Pieters Vork (boer in Zuurdijk).

Van links naar rechts: Jacobus Uilkens, Geert Reinders en Douwe Martens Teenstra

Boze brief

In 1833, Winter is 82 jaar, ontstaat een conflict met de kerkvoogdij over het onderhoud van de pastorie. In een brief verwoordt hij zijn klachten:

De pastorie zou eene zeer goede woning kunnen zijn, indien dezelve behoorlijk, althans dak, deur en venster, digt gehouden en van het ondraaglijk ongemak van roken op den vuurhaart bevrijd werd. Het schuurtje en getimmer aan de pastorie verdient geene melding, thans niet eens logeabel voor een hond, laat staan voor een koe of paard, in welk schuurtje nevens den haardbrand de vrucht van drie grazen land niet kan geborgen worden en dat bij eene Pastorie, die van het vrij gebruik van 46 grazen land genoegzaam zijn eenig inkomen zoeken moet.

Een prachtig inkijkje in het leven van een dorpsdominee in de negentiende eeuw! Johannes Ernestus Winter is overleden op 16 mei 1841, op 89-jarige leeftijd. Hij wordt opgevolgd door zijn kleinzoon Gerrit Heeres, die op zijn beurt vijftig jaar de gemeente van Zuidhorn heeft gediend. (Vanaf 1837 werd Winter in de uitoefening van zijn ambt al bijgestaan door zijn kleinzoon Gerrit Heeres, in dit blad al eerder onderwerp van een artikel, vanwege zijn rol als vrijwillig flankeur bij de Belgische opstand in 1830).

Samen overspannen ze een periode van honderddertien jaar. Het lijkt me dat daar in dit land geen tweede voorbeeld van te vinden is!

Ds. Winter

Zijn kleinzoon Ds. Heeres

Chaos in het fietsenhok, van alle tijden! (2)

In het vorige nummer hebben we de klacht van de burgemeester behandeld over de gedeeltelijk chaotische toestand van het opbergen van rijwielen bij het station van Zuidhorn. Wie heden ten dage met enige regelmaat per trein naar Groningen of richting Friesland reist herkent dit maar al te goed.

De vraag die we stelden: 'van wanneer en wie was die brief?' De brief werd al in 1960 geschreven door burgemeester A.W. Stronkhorst. Hij was burgemeester van Zuidhorn van 1950 tot 1969

Die chaos was er meer dan 58 jaar geleden dus ook al!

Toch willen we nog op twee punten van verschil wijzen. Ten eerste spreekt Stronkhorst van een '*weinig verheffende aanblik*'; het zijn meestal oude fietsen. Dat is merkwaardigerwijs nu helemaal niet meer het geval, kijk maar op de foto van 7 mrt 2018.

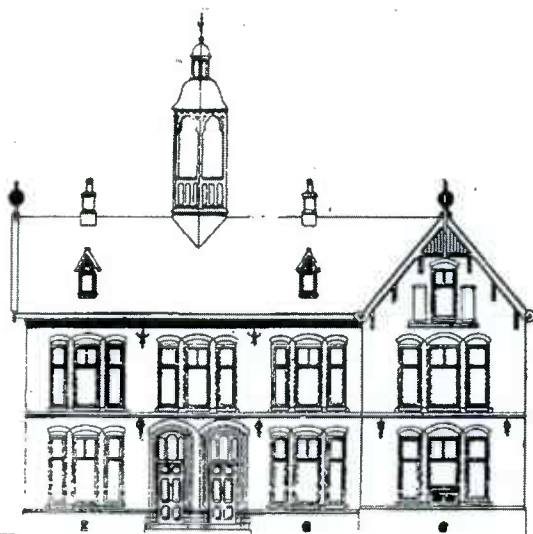
Het andere punt: de politie heeft veel hinder van aangiftes van diefstal van fietsen en tevens soms van telefonische mededelingen dat een verkeerde fiets is meegenomen. Wellicht zijn de tijden hier wel wat veranderd.

Over het Postkantoor in Zuidhorn

Dit artikelje gaat over het Postkantoor in Zuidhorn. En daarmee bedoel ik niet de balie van PostNL in de supermarkt van Poiesz. Nee, het gaat hier over het prachtige gebouw aan de Hoofdstraat, nr. 30, waar momenteel de bedrijven van Lukkien en Schultinga zijn gevestigd.

Dat 'echte' postkantoor staat er al vanaf het begin van de vorige eeuw. Voor die tijd, in 1901 was er nog slechts een hulppostkantoor in Zuidhorn, ik denk ongeveer op de plek waar nu juwelier Van Ark is gevestigd, maar dat weet ik niet zeker. Om een indruk te geven hoe druk het daar was: in 1901 werden al 45551 brieven behandeld! Dit aantal was ruim boven de norm van 40000 die vereist was om van een hulppostkantoor over te gaan op een postkantoor. Hier praat ik dus al een beetje in de ambtelijke taal die gebruikelijk was bij de overheidsinstellingen waartoe de posterijen destijds behoorden.

Figuur 1. Tekening bij de beschrijving van postkantoor en indeling bij de voorgenomen aankondiging van de aanbesteding

Rijksgebouw werd rijksmonument

Een postkantoor bouwen was een rijksaangelegenheid. Het ontwerp kwam van de rijksbouwmeester. Het gebouw is inmiddels een Rijksmonument! Dat is te vinden op de site; <http://rijksmonumenten.nl/monument/516307/>

De omschrijving begint als volgt:

POSTKANTOOR met ingebouwde DIENSTWONING, gebouwd in de jaren 1907-1908 door aannemer J. Wolrick uit Hoogezand naar een ontwerp van rijksbouwmeester C. H. Peters. Het postkantoor dat is opgetrokken in de zogenaamde 'postkantorengotiek' is een variant op het standaardtype dat Peters in verschillende plaatsen in het land bouwde: dit postkantoor heeft een zijrisaliet en heeft aan weerszijden een uitgebouwde smalle luifel met zadeldakje. Oorspronkelijk stond op het dak een dakruiter.

1908 - 1998 'Promotie en degradatielijst'

Vrijwel iedereen noemt dat nog steeds het postkantoor, maar in de ambtelijke taal van de post-, telegraaf- en telefoondienst was de naam postkantoor (pkt) *niet zorgvuldig*. Kijk maar eens in het volgende chronologisch overzicht van de ontwikkeling van het postkantoor, dat ik aantrof in het archief van de Gemeente Zuidhorn:

1850 Vestiging van een hulppostkantoor (onder Groningen en Leeuwarden) ter vervanging van het distributiekantoor.

1906 Terrein aangekocht ter stichting rijksgebouw en ter vervanging van het hulppostkantoor; gebouw in 1908 opgeleverd (figuur 1)

1908 het hulppostkantoor vervangen door een postkantoor; vestiging van een hulptelegraaf- en telefoonkantoor (in verbinding met Groningen); ingedeeld in de 6^e klasse.

1909 postkantoor ingedeeld in de 5^e klasse.

1913 het hulptelegraaf- en telefoonkantoor vervangen door een rijkstelegraaf- en telefoonkantoor in vereniging met het bestaande postkantoor.

1921 vestiging van een lokaal rijkstelefoonnet.

1939 het post-, telegraaf- en telefoonkantoor vervangen door een ongeclassificeerd hulppost-, telegraaf- en telefoonkantoor.

1947 het ongeclassificeerde hulppost-, telegraaf- en telefoonkantoor vervangen door een post-, telegraaf- en telefoonkantoor.

1948 ingedeeld als kantoor 5^e klasse

1951 afwikkeling van het telegraafverkeer per telefoon.

1952 ingedeeld als ptt-kt 6^e klasse

1959 op 1 oktober om 10:30 uur: indienststelling **automatische** telefooncentrale; pttkt omgezet in ptk.

1959 het post- en telegraafkantoor omgezet in een hulppost- en telegraafkantoor, dat voor post- en telegraafdienst ressorteert onder dpkt Groningen; dtfkt Gn treedt op als kantoor van beheer voor de telefoondienst.

1979 het hulppostkantoor met bestelling vervangen door een bijpkt met bestelling.

En verder nog even als herinnering:

1989 de PTT wordt zelfstandig KPN (Kon. PTT Nederl.) en in 1998 wordt KPN gesplitst in TNT Post en KPN (= PTT Telecom)

Roemloos einde

2001 het (hulp) postkantoor verhuist vanuit het monumentale gebouw naar een 'hoekje' in de supermarkt van De Boer. Dit wordt zeker niet op prijs gesteld door inwoners van de gemeente. Er verschijnt een heftig maar correct ingezonden stuk van een 93 jarige inwonerster over het gebrek aan privacy en gemis aan zitruimte voor wachtenden in dit '*minieme hoekje*' van de supermarkt. En de VVD-fractie in de gemeenteraad laat van zich horen in een boze brief naar de TPG met afschrift naar de kamerfractie. Blijkbaar tevergeefs.

Nu, in 2018, kunnen we als eerder gezegd voor postzaken nog terecht bij de supermarkt van Poiesz. We zijn daar inmiddels al aan gewend geraakt, Als je googelt heet dat een Postkantoor PostNL, of dit de formele naam is?

Lezing

Wiebe Renkema heeft al eens een voordracht gehouden over het statige postkantoor waarbij hij ook veel aandacht heeft besteed aan de inrichting van de directeurswoning en aan allerlei zaken over de telefooncentrale. Heel interessant was daarbij de ervaring te horen van vroegere *centralisten* die de verbindingen nog met de hand tot stand brachten. Onwillekeurig waren zij dan snel op de hoogte van het nieuws uit het dorp, maar uiteraard waren zorgvuldigheid en geheimhouding vereist! Deze telefonistes moesten natuurlijk zeer duidelijk kunnen spreken; om die reden kregen ze individueel spraakles van mevrouw Meiboom uit Groningen. *Duidelijk spreken, maar niet hard roepen!*

Verbouwing

Vanwege een groot gebrek aan ruimte voor het sorteren van de post door de bestellers werd het interieur op de begane grond in 1978 grondig gewijzigd. Bovendien vond er aan de achterzijde een forse uitbreiding plaats met drie 'kappen' die nu vanaf de Dorpsvenne goed zichtbaar zijn.

Omdat het werk van de bestellers natuurlijk ongestoord door moest gaan kregen zij tijdens al die verbouwingen een plek in de bioscoopzaal van het toenmalige café Davids aan de Gast (nu het pand Welgelegen van D. Cruiming). Op 26 januari 1979 kon burgemeester Van der Zaag de voordeur van het geheel verbouwde postkantoor officieel ontsluiten. De beheerder, de heer Zandberg, was verheugd om zijn oude adres weer in gebruik te kunnen nemen. 'In de oude bioscoopzaal voelde men zich ook wel op zijn gemak, maar door de vele sneeuw van de laatste tijd was het dak gaan lekken'. NB Die winter viel er een record hoeveelheid sneeuw.

Om een indruk te geven van de drukte in 1979 op het postkantoor: 23 bestellers verwerkten dagelijks ongeveer 13.000 poststukken voor 4000 panden. Het kantoor was namelijk ook een distributiecentrum voor Aduard, Oldehove, Oldekerk en Ezinge.

Tot slot een vraag

Ik hoop dat iemand kan vertellen wanneer en waarom de dakruiter verdween. In 1939 was die nog aanwezig (fig.2) maar in de zestiger jaren niet meer. In alle documentatie van Wiebe Renkema, en ook in die van J. de Wit, en bij datgene wat ik mocht inzien op het gemeentehuis, heb ik niet kunnen ontdekken wat de reden is geweest om die dakruiter te laten verwijderen.

Fig 2. Zo zag de Hoofdstraat er omstreeks 1939 uit. In het midden het Postkantoor, met daarop nog de dakruiter.

Een ongenode gast op Klinckema

Er zijn ogenblikken waarop de eigen woonplaats plotseling deel heeft aan nationale historische gebeurtenissen. Het weekeinde van 31 januari 1795 was zo'n moment. Britse troepen op de vlucht voor het optrekkende leger van generaal Pichegru streken enige tijd neer in Oost Groningen.

Wat nu ? sprak Pichegru

Tot dan had ik mij nooit afgevraagd wat er gebeurd was vóórdat het Franse leger de Republiek over de bevroren rivieren binnentrok. Ik wist niet veel meer dan dat de armoedig uitgeruste Fransen, ondersteund door gevluchte Patriotten, het bewind van stadhouder Willem V omver kwamen werpen. Iets wat dankzij de koude winter van 94/95 wonderwel slaagde. Klaar!

Maar bij het vergaren van informatie over Klinckema en zijn bewoners stuitte ik op een merkwaardig verhaal dat ertoe leidde dat ik de lacune in mijn kennis over deze fase in de geschiedenis heb opgevuld.

Voor het eerst las ik nu dat hier in Groningen gedurende de maanden januari/februari 1795 een compleet Engels leger van zo'n 10.000 man rondzwierf. Hoe kon dat nou? Had ik op school wat gemist? Want het verhaal bij de bekende schoolplaat van Isings, hieronder, kon ik zo navertellen.

Oorlog tussen Frankrijk en de Coalitie

Bij nader inzien bleek mij dat er aan de oversteek van de bevroren rivieren een hele reeks veldslagen en veroveringen voorafging. Kortom een complete oorlog tussen de revolutionaire Fransen aan de ene kant en een coalitie van Oostenrijk, Hannover, Groot Brittannië (en de Republiek) aan de andere. Een conflict waarin de bondgenoten uiteindelijk het onderspit dolven. De Hannoverianen en de Oostenrijkers trokken oostwaarts weg over de Rijn. De Engelsen gingen naar het noorden. Over Amersfoort en Apeldoorn bereikten ze Zutphen waar ze de IJssel overstaken en via Deventer richting Groningen marcheerden. Het plan was dat ze uiteindelijk via de Noordduitse haven Bremen naar Groot Britannië zouden worden geëvacueerd.

Liever geen problemen

Eind januari naderde de voorhoede van dit leger de stad vanuit Drenthe. Het gealarmeerde stadsbestuur slaagde erin om de eerste afdelingen op afstand te houden en ze langs de zuidkant van de stad de kant van Hoogezand op te sturen. Maar op zondag 1 februari meldde zich een Engelse officier zich bij de A-poort met het verzoek om leeftocht voor de troepen die zich rondom Zuidhorn ophielden. Hij werd ontvangen en te woord gestaan door de - engels sprekende - ordonnans van dienst Willem Hora Siccama.

Siccama leidde de officier door de stad zodat die zich een indruk kon vormen van de grootte van de stad en van de voorbereidingen die men getroffen had om zich te verdedigen. De officier leek onder de indruk en vertrok om rapport uit te brengen aan zijn bevelhebber de 39 jarige Schotse generaal William Shaw Cathcart die op Klinckema zijn hoofdkwartier had ingericht, zeer tegen de zin van de bewoner, de 82 jarige Wiardus Siccama.

De Groninger raad, die niet gerust was op een goede afloop, stuurde nog diezelfde zondagavond een aantal afgevaardigden onder leiding van Wiardus' zoon, Johan Hora Siccama, naar Zuidhorn.

Cathcart werd uit zijn bed gehaald. Men kwam met de generaal overeen dat hij met de circa 10.000 man die zich op dat moment in de buurt van Zuidhorn ophielden, over Enumatil, Leek en Hoogezand eveneens naar Oost-Friesland zou trekken. Aan te nemen valt dat er bij die gelegenheid beloften werden gedaan met betrekking tot de levering van proviand voor de manschappen en voer voor de paarden.

Bronnen: JKH vd Meer 'Patriotten in Groningen' Van Gorcum 1996 en diverse websites.

Wie was wie?

In dit verhaal spelen drie Siccama's een rol. Te weten Wiardus die op Klinckema woonde, zijn zoon Johan Hora Siccama heer van Ennemaborg en voorzitter van de Groninger raad. En tenslotte zijn kleinzoon Willem, lid van de schutterij en op die dag ordonnans van dienst.

De Schotse generaal William Shaw Cathcart

De ordonnans Willem Hora Siccama op oudere leeftijd

Johan Hora Siccama kwam met een delegatie van de Groninger raad Klinckema

'Gastheer' Wiardus Siccama moest de Schotse generaal onderdak verschaffen

H. Schipper

Administratieve en financiële
dienstverlening

Hans Schipper

Boslaan 46
9801 HH Zuidhorn
tel. 06-51560292
E-mail:
hans.schipper@hetnet.nl

- Verkoop nieuwe en gebruikte auto's
- Reparatie, onderhoud en APK van alle merken

Toyota dealer

Pijpker

Langestraat 22 Noordhorn
Tel. 0594-507850

Gezellig uit eten?
Ook dat kan in ons mooie bedrijf

Tevens voor feesten en catering

De Gast 39 9801AB Zuidhorn
Tel. 0594-502143 www.balk-zalencentrum.nl

Administratiekantoor

Rossing

www.rossingadm.nl

BURGLER

TRANSPORT BV

Industrieweg 2a
9804 TG Noordhorn
Telefoon (0594) 50 25 33
Fax (0594) 50 23 93
www.burgler.nl

**Gespecialiseerd in het vervoer
van vloeistoffen**

Dierenspeciaalzaak
Tuinbenodigdheden
Hengelsport
Vrijtijdsartikelen.

Wegman
Zuidhorn

Dorpsvenne 5 / Nieuwstraat 3
Tel.: 0594 502502
Fax: 0594 507649
(Wij bezorgen gratis)
e-mail: ahcwegman@cs.com
www.arnoldwegman.nl

Tegen inlevering van deze advertentie 10% korting op uw aankopen
(geldt niet voor aanbiedingen)

RijwielhalKuis

...De tweewielerspecialist van Noordhorn

Graag tot ziens,
Anne en Jannes

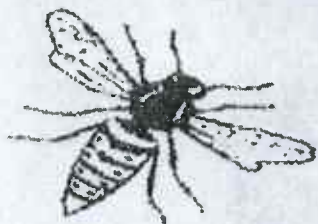
Industrieweg 30
9804 TG Noordhorn
Tel: 0594-507 707

Uit en thuis op een fiets van Kuis!

Rabobank

Ongediertebestrijding Matter

Meidoornstraat 1

9804 SH Noordhorn

www.mollencursus.nl

0594-503005

06-57584262

advies - zwambestrijding - vogelwering - vochtwering

Deelnemers van de 5 Mei optocht 1965

Enige tijd geleden stuurde mevrouw Bathoorn uit Stedum ons een aantal 6x6 negatieven van de bevrijdingsoptocht in Zuidhorn. Daarvan zijn er hier twee afgedrukt. Wij herkennen geen van de afgebeelde personen. Maar misschien weet u meer. Die informatie is zeer welkom

De keien in de Brilweg

Motto: 'Onder het heden liggen de sporen uit het verleden'

Bij de vernieuwing van het asfalt in augustus 2009 kwamen de keien bloot die hier in augustus 1929 door een zestal Friese vaklui (witte overhemden) werden gelegd. Links de 36 jarige opzichter Kornelis Pieter Lijfering, bouwkundig tekenaar en ambtenaar in dienst van de gemeente. Aannemer was Kerkstra uit Munnikesijl

Het verhaal van het bijzondere ijzeren plafond

Ik moet een jaar of tien geweest zijn, toen ik letterlijk voor het eerst in aanraking kwam met een ijzeren plafond. Wat was het geval. Mijn vader was gemeente-architect en directeur gemeentewerken voor de drie gemeenten Zuidhorn, Grijpskerk en Oldehove. Bij de gezamenlijke dienst gemeentewerken was een vreemde melding binnengekomen.

Een installateur had tijdens werkzaamheden 'onder stroom' gestaan in de serre van Hotel In't Holt. Het was heel geheimzinnig want kalk, gips, steen of beton geleiden nu eenmaal geen elektriciteit. Dat wist zelfs ik als tienjarige jongen. Mijn belangstelling voor bouwzaken begon al vroeg. Buiten schooluren ging ik, als dat paste qua doel van de reis, graag met mijn vader op stap. Ook naar de serre van In't Holt.

Plafond in de serre van hotel restaurant In't Holt in Zuidhorn. Linksboven uitvergroot

Daar aangekomen werd al snel duidelijk dat, na voorzichtige tikken op het plafond, de klank anders was dan bij de gebruikelijke kalkplafonds. Het had een scherpere klank, bijna metaalachtig. Dat was natuurlijk niet zo verwonderlijk, want er had tenslotte iemand bij aanraking ervan een schok gekregen. Maar wat was het nu wél voor materiaal, zink, koper of blik?

Een test met een magneet uit mijn broekzak, afkomstig van een oude fietsdynamo, schiep al snel duidelijkheid. Het gehele plafond was van ijzer of blik! Dat was uniek, want het zag er uit als een normaal stucwerk plafond met gips-ornamenten. Dit hadden we nog nooit eerder gezien noch hadden we er iets over gelezen. In alle jaren daarna, ik was inmiddels eveneens architect geworden, hebben wij beiden nooit een ander voorbeeld kunnen vinden. Het plafond in de serre van In't Holt was en bleef heel uniek. Tot september 2017, toen werd alles opeens anders.

Voor de zoveelste keer was ik gestrikt om bij de opening van monumentendag iets te doen. Nu geen Hanckemaborg of Teenstra boerderij, dit keer werd om een rondleiding door Zuidhorn gevraagd. Waarlangs die moest gaan? Ik mocht het helemaal zelf bepalen. Het verzoek bood mij een unieke kans om de verborgen schatten van Zuidhorn te laten zien. Plekken waar je niet elke dag komt of waar je onwetend aan voorbij loopt. Met het oog op oudere deelnemers en eventuele slechte weersomstandigheden zocht ik iets heel dicht bij elkaar. Alles in de kern van het dorp, waar de rondleiding moest starten. Nog geen 150 meter lopen in totaal en deels onder dak. Vanaf het serre-plafond in In't Holt uit 1920, langs de 18e-eeuwse panden aan de Kerkstraat, naar onderen in de Middeleeuwse kelder van de Hervormde Pastorie en boven op de zolder van de Hervormde Kerk. Daarboven kun je nog muren van kistwerk en tufsteen zien uit 1200. Met elkaar een complete bouwkundige dwarsdoornede van het dorp Zuidhorn, ook in de tijd gezien. De rondleiding werd gewaardeerd hoorde ik later. Maar voor mijzelf vormde het ongevroegd, de aanleiding tot veel meer kennis over ijzeren plafonds.

Een neef van mijn vrouw, voormalig aannemer en bouwer van bootwoningen in Eernewoude, is tevens een goede vriend. Op een familiebijeenkomst eind september spraken wij over van alles maar bovenal over bouwzaken. *'Ik heb onlangs op monumentendag een rondleiding verzorgd in Zuidhorn, deze startte bij een ijzeren plafond en eindigde bij een tufstenen muur bovenin de kerk'*, zei ik. *'Dat is bijzonder!'* zei hij *'Ik heb kortgeleden iemand ontmoet die ook ijzeren plafonds heeft. Hij heeft een oude boerderij gekocht in Suameer'*.

Best een wonderlijke ervaring, voor het eerst in 57 jaar hoor je dat er waarschijnlijk toch nog meer ijzeren plafonds bestaan naast die van de serre. Wat er daarna allemaal gebeurde golfde in een rollercoaster over mee heen. *'Heb je een telefoonnummer van hem'* vroeg ik, *'Jazeker'*. Tijdens het gesprek met eigenaar van de boerderij werd al snel duidelijk dat het om drie vergelijkbare plafonds ging. Ze waren deels verroest en de aanhechting van de oude verflaag was belabberd. Hij vertelde terloops dat er iemand van de Provincie Fryslân langs was geweest. Deze werkte op de afdeling Monumentenzorg en was bijzonder deskundig op het gebied van ijzeren plafonds. *'Hij heet Dolf van ...'*, Dolf van

Weezel Errens vulde ik direct aan. Vanwege mijn 35 jarige loopbaan bij de Provincie Fryslân kende ik ex-collega Dolf van Weezel Errens goed. IJzeren plafonds waren echter geen enkele keer onderwerp van onze gesprekken geweest.

Na het mailen van bovenstaande foto kreeg ik direct antwoord:

'Uit het laatste kwart van de 19de eeuw zijn de eerste bouwkundige toepassingen van metalen plafonds bekend in Brooklyn, New York (1885). Het vroegst bekende voorbeeld in Nederland dateert uit omstreeks 1900.

In 1889 toont de fabriek van H.S. Northrop & Co uit New York zijn producten op de Wereld Tentoonstelling in Parijs en wint er een zilveren medaille mee.

Niet alleen siert de vermelding "received the only medal awarded at Paris Exposition for Metal Ceilings" de bedrijfscatalogus, maar het betekent ook de opgang van metalen plafonds in Europa. Het lijkt erop dat deze New Yorkse firma in het noorden de grootste afzet heeft gehad, want het plafond in Zuidhorn is ook van H.S. Northrop & Co uit New York'.

Heineken won overigens op dezelfde wereldtentoonstelling in 1889 een 'grand prix'. Deze medaille staat nog steeds op het etiket van een bierfles!

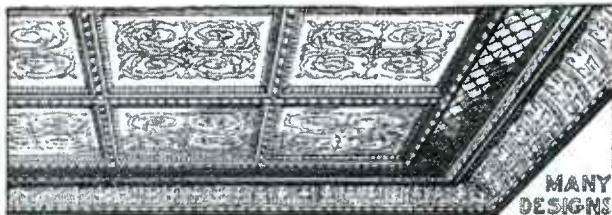
'De patronen van jouw plafond zijn terug te vinden in de bedrijfscatalogus uit 1910..... In de catalogus grotendeels als totaaldesign no 294 te vinden, onder het codewoord Jox..... Nader onderzoek is geboden temeer daar het van belang is om te weten wie de bouwkundige of architect is van de serre, want die heeft vast meer gebruik gemaakt van metalen plafonds'.

Een goede vraag, waar niet direct een antwoord op te vinden was. Speurwerk in het gemeentearchief leverde alleen een tekening uit 1929 op van de nieuwe keuken. De serre is echter duidelijk van eerdere datum. Mijn vage vermoeden ging uit naar architect Klaas Siekman, o.a. de ontwerper van het oude raadhuis en de tegenoverliggende pizzeria. Maar klopte dat?

Na enkele dagen kwam het verlossende telefoontje van Mark Tinga, een tijdelijke archiefmedewerker van de gemeente Zuidhorn. De tekening van de serre was boven water komen drijven, via het intoetsen van de naam van de toenmalige eigenaar Grommers. De blauwdruk is uit 1911 en de architect is Klaas Siekman. Geweldig werk en prachtige informatie! Mijn verdere zoektocht leverde geen directe aanwijzingen op, dat hij meer ijzeren plafonds had toegepast. Totdat mijn oog viel op een omschrijving van een pand in Noordhorn op www.amsterdamseschoolstijlgroningen.blogspot.nl gewijd aan o.a. Klaas Siekman. *'In het interieur zijn bijzondere onderdelen aanwezig zoals het gebruik van gestanst plaatmateriaal voor plafonds'* schrijft Jan Thijs de Haan op deze blogspot. Dat moest slaan op ijzeren plafonds. Het klopte!

Ik mocht de volgende dag direct komen kijken. Mevrouw Kleibrink leidde mij trots rond door de kamers van het prachtige huis. Drie zeer geprofileerde plafonds waarvan één met een rand nog in de oorspronkelijke kleuren. De rest heel zorgvuldig gerestaureerd.

Northrop's Stamped Steel CEILINGS.

Decorative, Durable and best for all classes of buildings. Send for catalogue. Give diagram and description of the room for an estimate.

H. S. NORTHROP, 30 Rose St., New-York.

Rond 1895 verschenen de eerste van deze en soortgelijke advertenties van de firma Northrop uit New York in Amerikaanse kranten en tijdschriften

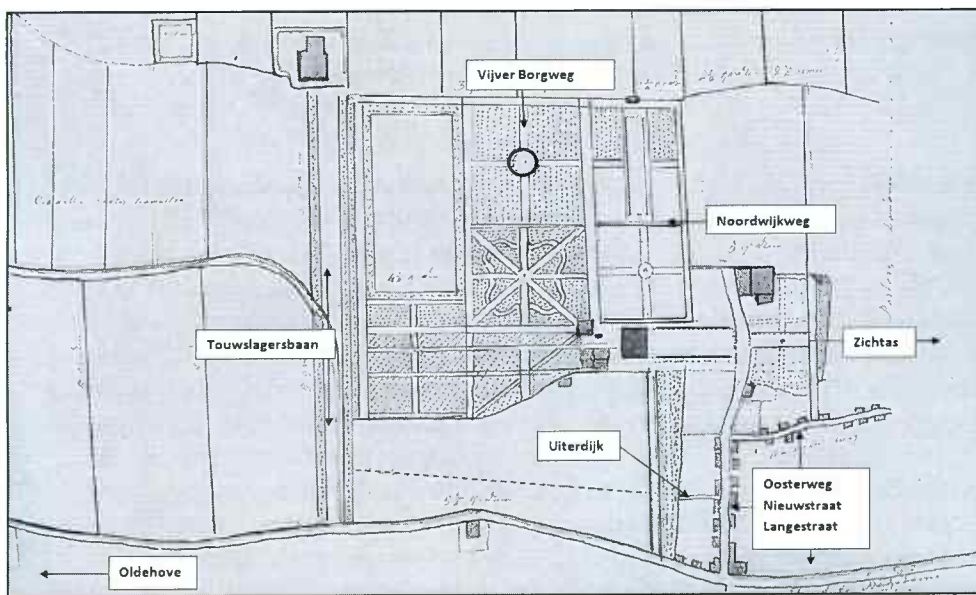
Inmiddels heeft Dolf van Weezel Errens een artikel gepubliceerd in het tijdschrift Fryslân. Daaruit blijkt dat er slechts veertien panden in Fryslân bekend zijn met ijzeren of blikken plafonds. Voor zover bekend zijn er in Groningen maar twee, Noord- en Zuidhorn om precies te zijn. De plafonds zijn dus eigenlijk van blik. Dit is ijzer dat aan beide kanten vertind is. Het proces van conserveren in blik is rond 1850 uitgevonden. Eerst in glazen flessen met een blikken dop. Later in omhulsels die volledig uit blik bestaan. Het vertinde ijzer bleek lang roestvrij te blijven. Prachtig materiaal om het ook voor andere doeleinden te gebruiken. De firma Northrop & Co uit New York besloot daarom met het materiaal ijzeren plafonds te gaan maken. Of dit nu dezelfde firma is die nu de stealth vliegtuigen maakt, moet nog onderzocht worden. Overigens, er worden nog steeds blikken plafonds vervaardigd in de VS. Vaak dienen ze een decoratief doel. Voor de brandvertragende eigenschappen waaronder ze worden verkocht, durf ik echter mijn hand 'niet in het vuur te steken'. Weet u meer plekken waar blikken plafonds zijn toegepast, dan hoor ik dat heel graag van u!

Onbekende kaart van Noordwijk

Bij toeval ontdekte ik op het internet twee kaarten met de titel 'Plan der landerijen toebehorende aan Statius Georg Geertsema van Sjallega'.

De eerste werd ongetwijfeld gemaakt in opdracht van Statius Georg. Ik denk dat hij zijn bezittingen, die op twee verschillende bladen van het Minuutplan ingetekend stonden, graag op één kaart weergegeven wilde hebben. En wie kon dat beter doen dan de ingenieur Van Dongen, de landmeter die ook de minuutplannen van 1820 tekende. En zo ontstond een exclusieve afbeelding van 64,5 bij 94,5 cm. die misschien een prominente plaats kreeg in een van de vertrekken van Noordwijk. Hij staat hier niet afgebeeld, u kunt hem bekijken op de website van de UB*.

De tweede, waarvan hieronder het centrale deel, is in kleur en toont interessante nieuwe details. Waarschijnlijk was het doel van de onbekende maker om de tuinaanleg van Noordwijk, of het ontwerp daarvan, weer te geven.

Noordwijk: detail van de 'tuinkaart' die uit twee bladen bestaat van elk 40 bij 31,5 cm. De huidige smalle doorgang tussen Nieuwstraat en Verlengde Oosterweg bestond in 1820 ook al en maakte deel uit van een langer noordwaarts lopend pad genaamd 'Uiterdijk'

Deze plattegrond, die eveneens op de website van de UB te vinden is, werd tussen 1840 en 1850 getekend en verschilt nogal van het eerdere Minuutplan uit 1820. En hij wekt de schijn dat Sybilla Plantina Geertsema, na het overlijden van haar man Statius Georg in 1822, de nodige veranderingen heeft (willen) laten aanbrengen in de tuinaanleg rond het huis.

Wat vooral opvalt is de zuidwaartse uitbreiding van de tuin, over de Nieuwstraat heen, wellicht met de bedoeling om zo een zichtas te creëren. Mogelijk is dit ook een aanwijzing voor het feit dat de voorzijde van Noordwijk op het zuiden lag en dat de oprijlaan, vanaf de Noorderweg, opzij van het huis eindigde.

Het kan zijn dat deze plattegrond een rol speelde bij diverse vergeefse pogingen om het landgoed te verhuren of te verkopen. Het is ook mogelijk dat (een lid van) de familie destijds de kaart liet tekenen om een aandenken te hebben aan het verdwenen voorouderlijk bezit. Want uiteindelijk werden het huis en de bijbehorende gebouwen in 1852 op afbraak verkocht**.

Wat staat er op de kaart?

Weliswaar ontbreekt een legenda, maar met behulp van de gegevens van het minuutplan is vrij aardig te beredeneren wat de betekenis van de symbolen is. De puntjes staan in ieder geval voor bomen en de lijnen markeren de paden en singels. De gestippelde lijnen duiden op de toekomstige aanleg van paden. Bijzonder is de stippellijn die een voortzetting lijkt van de huidige verbinding tussen Nieuwstraat en Verlengde Oosterweg. Een steeg die in 1820 bekend stond als 'Uiterdijk'.

Duidelijk is ook welk blokje het huis Noordwijk moet voorstellen. Maar verder? In de veilinglijsten van 1843 en 1852 is sprake van de volgende gebouwen of bouwsels: een nieuw koetshuis en stalling, een zomerkeuken, een schathuis, een hertenhek en een grote koepel. Waar die zich bevonden? Misschien heeft u een idee.

**) De genoemde kaarten zijn te vinden op de Beeldbank van het UB archief onder 'Plan der landerijen onder Noordhorn toebehorende aan Statius Georg Geertsema van Sjollema'. Sectie A Noordhoek 2e blad en Sectie E Norrits 2e blad.*

***) In de Groninger Courant van 28 februari 1843 staat de volgende advertentie: Op aannemelijke voorwaarden wordt tegen 1 mei te huur aangeboden : het aangenaam bij de Straatweg van Friesland naar Groningen te Noordhorn, gelegen Buitenverblijf, genoemd Noordwijk. Te bevragen ten huize van wijlen Mevrouw de Wedw. Statius Georg Geertsema, in de Oude Boteringestraat te Groningen.*

Rond het Noorderland en de Noordhornerga

Een fietstocht rond een stukje natte geschiedenis van het Westerkwartier

Het Noorderland en de Noordhornerga zijn leeg en laag en je kunt er op de fiets alleen maar omheen! Dat er over dit vrijwel onbewoonde stukje polderland nog wel het een en ander te vertellen valt bleek tijdens gesprekken met Martinus de Boer. Hij is geboren en getogen op een boerderij aan de rand de Noorhornerga en heeft levendige herinneringen aan vroegere winters waarin de schaarse bewoners van het gebied slechts met moeite over hoger gelegen dijkes, of zelfs met de roeiboot droog gebied moesten zien te bereiken. Zoals Jilt van Dijk die midden in het land aan de Katerhals woonde.

Land onder water

Zou je dit rondje zo'n anderhalve eeuw geleden, en in de winter hebben gemaakt, dan zou je rechts van je steeds de natte en onder water staande weilanden hebben gezien. De wateroverlast werd veroorzaakt door het feit dat het (Drentse) water al lang niet meer, zoals eeuwen daarvoor, op een natuurlijke manier naar zee kon stromen. Weliswaar kregen de boeren na het graven van van het Hoendiep (1657) de mogelijkheid om het overtollige water rechtstreeks, of indirect via Niekerkerkerdiep of Wolddiep, op dit kanaal te lozen, maar daarvoor waren wel watermolens nodig.

Twee nieuwe watermolens

Die eerste watermolens, vaak klein en eigendom van boeren, hadden een beperkte capaciteit, wat het drooghouden van het land tot een onzekere zaak maakte. Maar aan het begin van de negentiende eeuw werden er langs het Hoendiep twee grotere molens gebouwd, waarmee men onder normale omstandigheden het polderpeil beter in de hand kon houden. Hun namen waren: **Verwachting** aan het Kleine Diep (Lutje Daip) en **Hoop** op het einde van de Katerhals, de tochtsloot die de historische grens vormde tussen de gemeenten Zuidhorn en Oldekerk. De bemaling door deze molens betekende destijds een geweldige verbetering voor het droog houden van dit gebied.

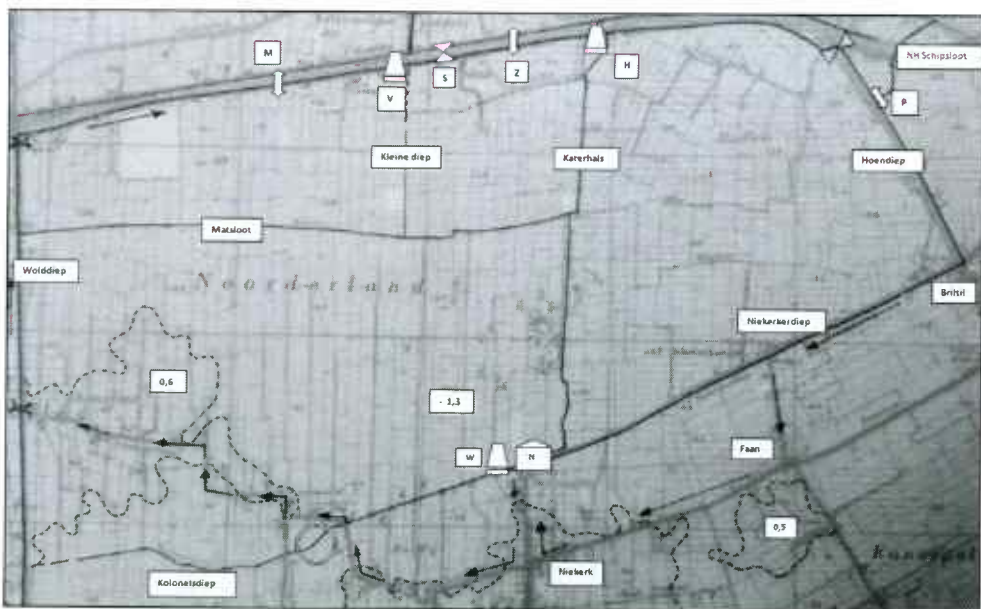

Fig. 1 Het lager gelegen deel van de vroegere gemeenten Oldekerk en Zuidhorn. De pijlen geven de route aan. Verdwenen molens: W=Wijkstermolen (Eendraght), V=Verwachting, H=Hoop. Verdwenen bruggen over Hoendiep en schipsloot zijn: M=Medener Til, S=Saartjes draai, Z=Zandumer Til, P=Peerdjetil. De cirkel=Oldekerker meer.

Van Brilt via Faan naar Niekerk

Het Niekerkerdiep was ooit het eerste deel van het (veel smallere) Kolonelsdiep, dat tussen 1571 en 1576 op initiatief van Caspar de Robles werd gegraven. De nieuwe vaarweg moest een veilig alternatief bieden voor de gevaarlijke overzeese verbinding met Friesland. Het kanaaltje verloor zijn betekenis na het graven van het Hoendiep. Alleen het stuk tussen Brilt en Niekerk werd in de loop van de jaren verbreed en op diepte gehouden. Door het graven van het Niekerkerdiep ontstond in combinatie met de aanleg van de kade een hoger gelegen strook grond waarop de boerderijen en huizen aan de overkant staan. Bij de brug linksaf naar de provinciale weg over de dijk die de strook lager gelegen land bij het diep verbindt met de hoger gelegen zandgrond van het Faan (Fig.1). Het fietspad en de weg naar Niekerk liggen op het zand, en boven NAP. Kijk vlakbij dat dorp gekomen naar rechts en zie dat het land naar het noorden

afloopt naar de laagte waarin het Niekerkerdiep ligt.

Op de kruising rechtsaf, de Havenstraat in. Aan het einde ervan ligt rechts het haventje en links staat het oude gebouw dat de stoommachine van het gemaal 'Hoop en Verwachting' herbergde. Die machine werd rond 1919 vervangen door een elektromotor. Het moderne elektrische gemaal dat nu het water uitslaat op het Niekerkerdiep werd in 1991 in gebruik genomen

Fig. 2. Het bestuur van het waterschap 'De Hoop en Verwachting' in 1928 voor het gelijknamige in 1919 geëlektrificeerde gemaal aan de Havenstraat.

Fig. 3 Het oude machinehuis uit 1879 met rechts daarvan het nieuwe gemaal uit 1991 dat het water uit het Kolonelsdiep oppompt naar het Niekerkerdiep.

Het stoomgemaal werd in 1879 gebouwd op de plaats van de watermolen de Eendraght van de kleine Wijksterpolder. Het gemaal verving die molen en de twee watermolens aan het Hoendiep en had genoeg capaciteit om het Oldekerker meer leeg te pompen en de watermolen bij de Oude Gaarkeuken* overbodig te maken..

Via de Oude Wijk naar het Oosterzand

Terug door de Havenstraat en op de kruising rechtsaf de Oude Wijk in. Deze weg, onderlangs de hoogte waarop Niekerk ligt, komt uit aan het begin van enkele verspringende zandrichels, het Oosterzand. Voorbij het gelijknamige plaatsnaambord kruist de weg het Kolonelsdiep, dat met een fraaie bocht door de laagte links van de weg loopt; vroeger de bodem van het Oldekerker meer. Op het einde van deze weg na de klapbrug rechtsaf richting Gaarkeuken.

Fig. 4 Blik vanaf de Zandumerweg. De cirkel duidt de ligging aan van het vroegere Oldekerker meer. In de verte loopt de Kroonsvelder weg

Langs het Wolddiep naar Gaarkeuken

Rechts van de weg naar Grijpskerk ligt het Wolddiep, dat in de middeleeuwen gegraven werd om het Drentse water naar zee af te voeren. Het staat in open verbinding met het Van Starckenborghkanaal. De kade aan de overkant is een aanwijzing voor het feit dat de erachter liggende weilanden in de polder liggen.

Van Starckenborghkanaal naar Zuidhorn

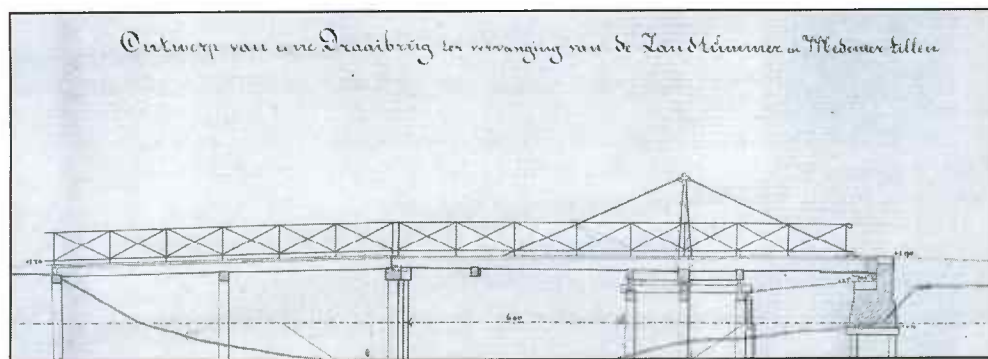
Fietsend over de zuidelijke oever van dit immens brede kanaal valt het niet mee om je in gedachten te verplaatsen naar de tijd waarin hier nog met tjalken werd gevaren, soms zeilend, soms voortgetrokken door een scheepsjager met zijn paard.

Anno 2018 vormt deze internationale vaarweg een onneembare hindernis. Maar nog tot in de twintigste eeuw hadden boeren hun land aan beide zijden van het Hoendiep waarover op vrij korte afstand van elkaar tillen en klapbruggen lagen.

Fig. 5 In 1858 werden twee tillen over het Hoendiep tussen Gaarkeuken en Noordhorner-tolhek vervangen door een draaibrug. In de cirkels: links de Medenerhellingtil, rechts de Zandumer til. Daartussen, en oostelijk van het Kleine Diep, de nieuwe draaibrug die later **Saartjesdraai** werd genoemd, naar brugwachter en scheepsjager Jan Saartjes.

Onder: Fig.6 Ontwerptekening van de nieuwe brug

Weliswaar bleef de straatnaam 'Hoendiep Westzijde' gehandhaafd, maar dat is ook het enige wat hier nog aan de oude situatie herinnert. Want de zuidoever is tachtig jaar geleden met alles wat er stond letterlijk door het nieuwe kanaal 'opgeslokt' (Zie fig.8 zwarte stippellijn). De noordoever daarentegen bleef onaangetaast; hier lag de trekweg. De boerderijen zijn dus, op één na, herbouwde exemplaren. De resten van wat hier ooit was, of stond, werden afgevoerd met de baggerspecie.

Molen de Verwachting aan het Kleine Diep

Voorbij Tellus passeer je de plaatsen waar de tochten, die eeuwenlang het water naar zee afvoerden, het Hoendiep kruisten. De monding van de eerste, het Kleine diep, ligt nu begraven onder het erf van een nieuwe boerderij. De Verwachting bleek een kostbare watermolen; in 1871 en 1876 brandde hij af en de nieuwbouw werd in 1879 verkocht omdat het stoomgemaal bij Niekerk toen in actie kwam.

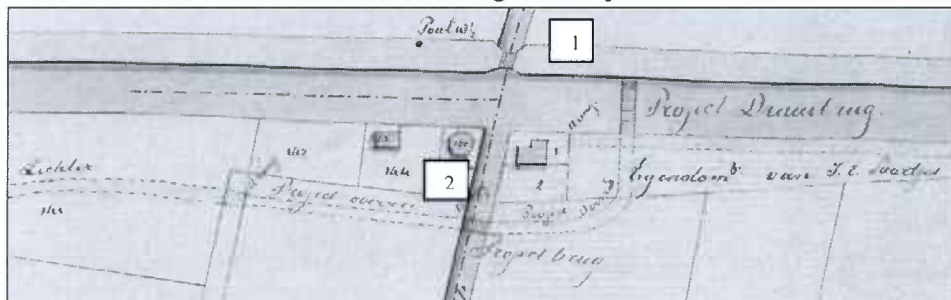

Fig.7 1. Plaats Zwakkenburger vanaf 2003 2. Plaats Verwachting aan Kleine Diep 1858

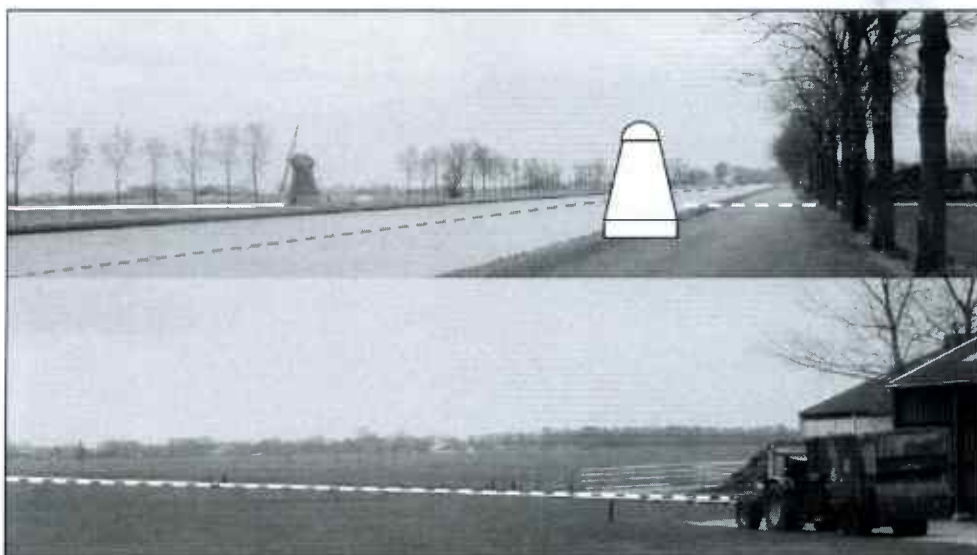

Fig.8 Boven links de Zwakkenburger langs het noordelijke restant van het Kleine Diep (witte - stippel- lijn). Het molen-symbool markeert de plaats waar de Verwachting langs het veel smallere Hoendiep (zwarte stippellijn) stond. Foto daaronder: de sloot achter de boerderij - witte lijn- is het zuidelijke deel van het vroegere 'Lutjedaip'.

Molen de Hoop aan de Katerhals

De tweede molen, de Hoop, werd in 1801 gebouwd, in 1880 afgebroken en verscheept naar Nieuw Weerdinge waar hij nog jarenlang dienst deed. De molen stond op de westoever van de Katerhals en had maar liefst twee vijzels. 'Een grote jongen' aldus Martinus die een groot deel van zijn leven op de in 1921 gebouwde boerderij, tegenover vroegere kolk, heeft doorgebracht.

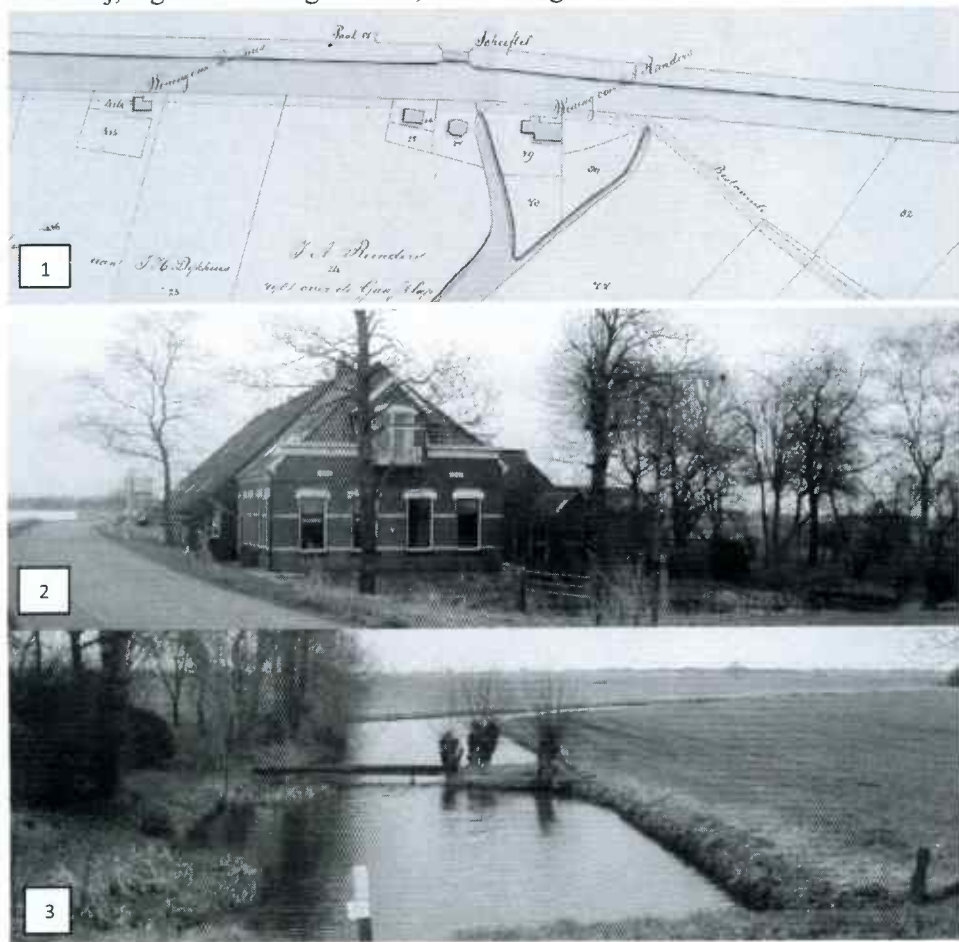
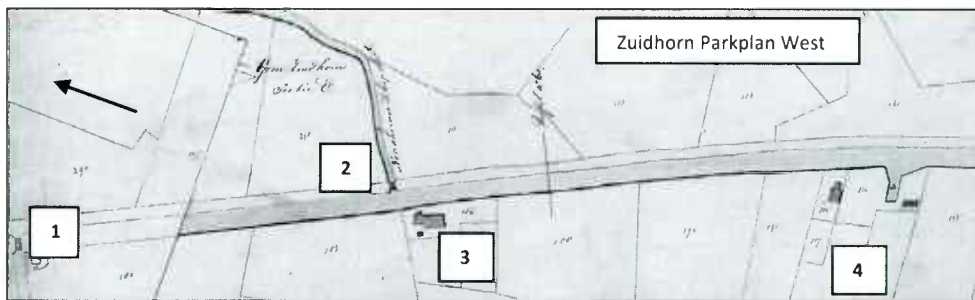

Fig. 9. 1. Situatie in 1858 2. Bij de (her)bouw van deze boerderij in 1921 hield men al rekening met de toekomstige aanleg van het Van Starkenburg kanaal. Door zijn zuidelijker ligging is hij de enige boerderij die het graven van het nieuwe kanaal 'overleefde'. 3. Onder: vroegere kolk van de Katerhals van de weg af gezien.

Terug naar Briltil langs het oude Hoendiep

Vóór 1933 had men na de Gabrug ('Gaafklap') twee mogelijkheden: Langs de Gaweg (Mokkenburgerweg) naar Noordhorn. Of rechtsaf de trekweg op naar Briltil. Koos je de tweede mogelijkheid, dan passeerde je eerst nog 'Peerdjetil', het lage bruggetje over de Noordhorner Schipsloot die ter hoogte van de boerderij rechts in het Hoendiep uitkwam. En vervolgens zag je de lege scheepswerf van Barkmeijer die toen zo'n beetje ophield te bestaan. Het boerderijachtige huis van de werfbaas, de vroegere arbeiderswoningen en het restant van een scheepshelling herinneren anno 2018 nog aan de tijd dat hier zelfs enkele kustvaarders werden gebouwd.

1860 Hoendiep tussen Noordhorner Tolhek en Briltil 1. De 'Gaafklap' over het Hoendiep 2. De 'Peerdjetil' over Noordhorner schipsloot 3. Boerderij 4. Scheepswerf

Vergezicht

Neem tenslotte nog een ogenblik de tijd om over de weilanden naar het westen te kijken en stel vast hoe leeg het gebied is waar je omheen gereden bent. Onder ideale omstandigheden zie je vanaf hier met het blote oog de auto's die kilometers verderop langs het Wolddiep rijden.

Een prachtig vergezicht dat de gemiddelde Nederlander moet ontberen!

** Oude Gaarkeuken is een buurtje in de gemeente Grootegast in de Nederlandse provincie Groningen. Tussen 1571 en 1576 werd hierlangs het Kolonelsdiep gegraven in opdracht van de Portugese stadhouder Caspar de Robles. Omdat dit diep hier het Langs- of Wolddiep kruiste en daarmee de overgang tussen twee zijlvesten, werd hier een schutsluis aangelegd. Schippers moesten hier wachten en er waren daarom een of meerdere gaarkeukens gevestigd. Het Kolonelsdiep werd echter slecht onderhouden en in de loop der tijd zelfs - deels - dichtgegooid.*

Taeke Boersma schrijft in dit nummer over de 'ijzeren' plafonds die aan het begin van de 20e eeuw in diverse gebouwen werden toegepast. Ook in onze regio zijn daarvan voorbeelden te vinden. Deze foto's maakte de auteur van een dergelijk plafond in Noordhorn

